

IN MEMORIAM

J. VERHEUL DZN

DOOR IR A. VAN DER STEUR

OP 19 October 1948 is hier ter stede overleden de Heer J. Verheul Dzn., de bekende nestor der Rotterdamse architectuur.

Jan Verheul Dzn. werd te Rotterdam geboren op 14 Februari 1860, zodat hij de hoge leeftijd van ruim 88 jaar heeft bereikt. In 1940, toen Verheul 80 jaar werd, had ik het genoegen een artikel aan deze collega te mogen wijden in het bouwkundig weekblad *Architectura* en ik schreef toen: „Het is haast niet te geloven, dat deze flinke figuur eerst-daags de last van 80 jaren torst. Wanneer het waar is, dat men tegelijk oud in jaren, doch jong van harte kan zijn, dan zien we hier wel een zeer sprekend voorbeeld voor ons.”

En nu, 8 jaar later is deze eik geveld. Er zijn in die jaren dan ook zeer ernstige stormen over zijn hoofd gegaan. Immers in 1940 naderde de brandgrens van Rotterdam zijn huis zo dicht, dat ernstig met vernieling daarvan gerekend werd, terwijl tezelfder tijd het hart van Rotterdam, dat zozeer zijn liefde en belangstelling had, vernield werd en het overgrote deel van zijn uitgevoerde werken in onze stad verloren ging. Enige tijd later viel een bom zeer dicht achter zijn huis en werd zijn huis zwaar beschadigd. En daarnaast al de narigheden en stekeligheden, die de oorlog en de bezetting met zich meebrachten. Als men dat alles nog moet meemaken als men zijn 80ste levensjaar reeds heeft beleefd en dus dit alles moet ondergaan zonder kans om het verlorene weer op te bouwen omdat – al is men nog zo fit – de leeftijd nu eenmaal zijn grenzen aan het menselijk kunnen stelt, dan durf ik gerust te zeggen dat zich over deze collega een tragedie heeft voltrokken in die laatste jaren van zijn leven, die voor een veel jongere al de oorzaak had kunnen zijn van een ernstige geestelijke schok, die naar het einde zou kunnen leiden. Wat daarom te zeggen van deze sterke man, die zich zo kranig hield onder de zware slagen en die zelfs op zijn jaren direct weer naar de toekomst keek, die blijk gaf van grote

belangstelling voor de nieuwe stadsplannen en ontwerpen voor nieuwe gebouwen. Niet alleen dat hij voortging met de publicatie van zijn aardige boekjes over Rotterdam en omgeving, hij gaf zelfs zijn werkkraft aan een nieuw weekblad, dat zich speciaal op het gebied van de herbouw van Rotterdams centrum bewoog, totdat – tenslotte – ook aan dit krachtige leven een einde werd gemaakt.

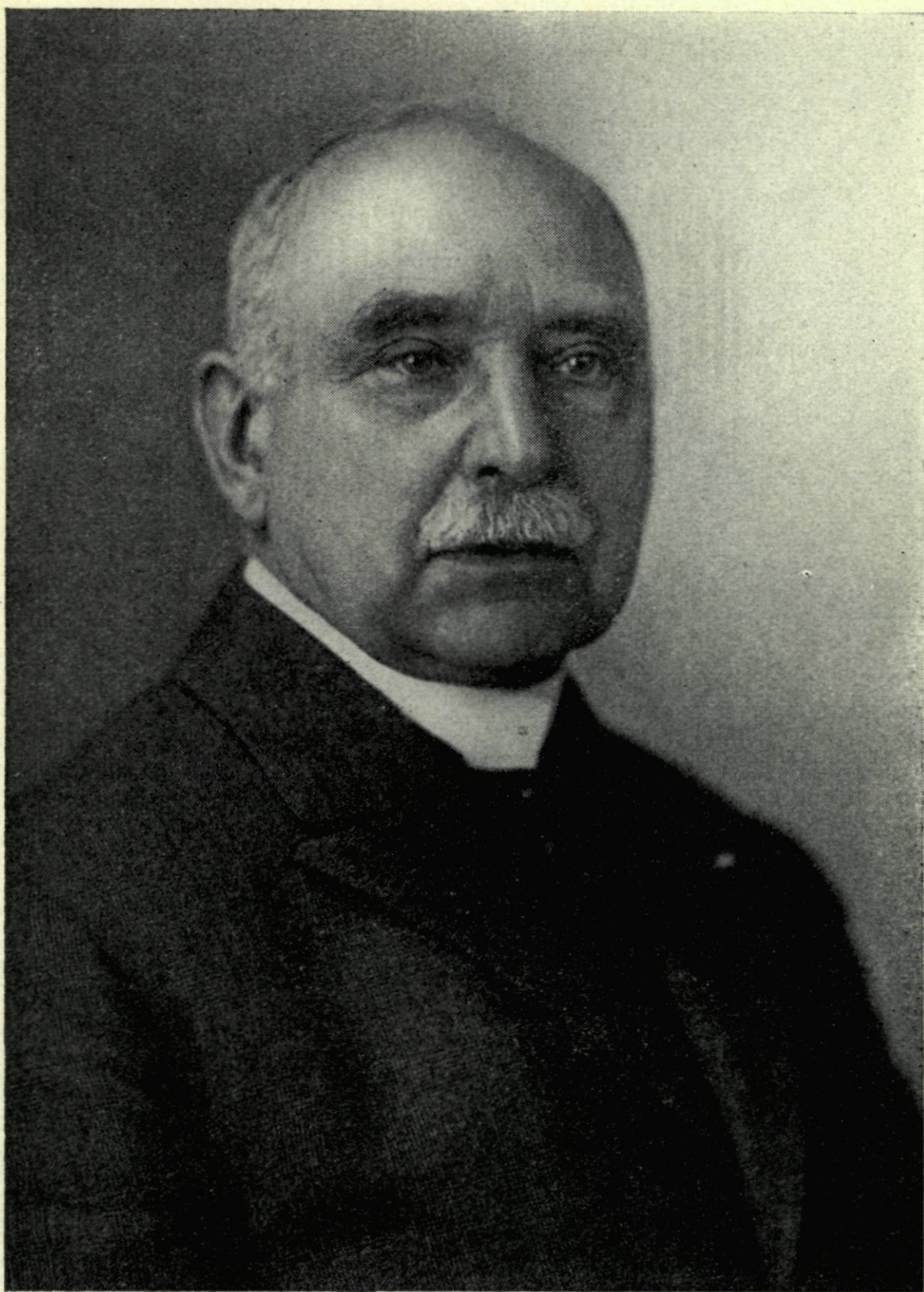
De typisch Rotterdamse architect Jan Verheul, kan vergeleken worden met een kristal met vele facetten. En dan dient allereerst gememoreerd de vrolijke stevige figuur, die iedereen in Rotterdam kende, die voor een ieder een woordje over had en die belangstelling had voor zovele kanten van het leven.

Dat hij een zeer geziene figuur op de societeit was, is dan ook geen wonder. En ook in zijn kegelclub werd hij in de jaren voor de oorlog niet gaarne gemist.

Daarnaast trad het meest op de voorgrond bij deze collega, zijn grote liefde voor onze stad. Vechtend voor zijn geboortegrond, ontplooidde hij zijn grootste kracht. Bij felle strijd alleen bleef het niet, want met studie omtrent Rotterdam hoe het is en hoe het was – met zijn propaganda voor het schone, dat hij in stad en omgeving wist te ontdekken, vulde hij zijn actie voor Rotterdam aan tot een werk van blijvende waarde.

Het was om te smullen als hij ging vertellen over de tijden van vaders, die altijd met hoge hoeden liepen, of zij wandelend of spelevarend werden binnengeleid. Ja, de sfeer – nog gelijkend op die van de Camera Obscura – die hij uit eigen ondervinding gekend heeft, wist hij wel bijzonder onderhoudend te doen herleven.

Natuurlijk bracht hem deze liefde wel eens op paden, die tot grote moeilijkheden leidden, immers een sterk groeiende stad als Rotterdam, die in een betrekkelijk korte tijd voor haar havens, haar industrieën en haar huisvesting een zeer groot aantal hectaren land opvorderde, rolde als een wals over dit land en vernielde op haar weg talloze fraaie boerderijen en andere aardige landelijke elementen, die zozeer zijn hart gestolen hadden.

33. J. Verheul Dzn. 1860-1948.

Ook Verheul kon dan natuurlijk de vernietiging niet voorkomen, maar hij zorgde dan toch, dat altijd in foto's, tekeningen en beschrijvingen, al hetgeen van waarde was, werd vastgelegd, zodat het belangstellende nageslacht kennis kan nemen van al hetgeen aan het groeiend Rotterdam ten offer werd gebracht.

Als een schildwacht heeft hij pal gestaan voor alles wat hij voor het welzijn van onze stad nodig achtte, ook als lid van de Gemeenteraad, welke functie hij zeer vele jaren heeft uitgeoefend, terwijl hij als lid van de Commissie voor de Plaatselijke Werken eveneens zeer veel werk verzette.

Tenslotte moet ik memoreren dat hij jaren lang werkzaam is geweest als Voorzitter van de Schoonheidscommissie.

Dit alles was in de latere jaren wat het meest op de voorgrond trad, en zo leeft voor velen van ons deze nestor der architectuur in de herinnering voort. Maar gaan wij 25 jaar terug, dan zien wij Verheul nog in zijn volle kracht als architect werkzaam en dit was nu eenmaal de bron, waaruit al het andere is voortgekomen.

Ik wil daarom nu zijn levensloop als architect met u nagaan.

Verheul heeft zich op 23-jarige leeftijd te Rotterdam gevestigd als architect, nadat hij zijn opleiding, die hij aan de Rotterdamsche Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen ontving, voleindigd had door een 5-jarige studie aan de Polytechnische school te Delft, waar zijn leermeesters o.a. waren Prof. E. Gugel, A. le Comte en A. Lacomblé.

Als student behaalde hij op 21-jarige leeftijd zijn eerste lauweren, toen zijn ontwerp voor een Kunstnijverheidsmuseum in een prijsvraag, uitgeschreven door de Academie, uit 16 ingekomen ontwerpen met de eerste prijs bekroond werd. Hij verkreeg hiervoor de zo zelden uitgereikte gouden medaille, benevens een prijs in geld. Later maakte hij studiereizen door België, Frankrijk, Oostenrijk, Duitsland en Italië en behaalde verschillende eerste prijzen bij openbare prijsvragen, zoals in 1882 voor de verbouwing van de Doelen te Rotterdam, in 1883 voor een raadhuis te Bussum, in 1887 voor een buitensociëteit te Deventer, in 1891 voor de kerk der N.H.G. te Apeldoorn en in 1901 voor de Regentessekerk

te 's-Gravenhage. Gouden medailles op internationale tentoonstellingen verwierf hij te Parijs, Brussel, Amsterdam, Rotterdam en Antwerpen.

Reeds op zeer jeugdige leeftijd werd hij uitgenodigd met 3 landgenoten en 6 buitenlandse collega's deel te nemen aan de besloten prijsvraag voor de bouw van een schouwburg aan de Aert van Nesstraat te Rotterdam.

Ofschoon gelijkwaardig geacht met het ontwerp van Prof. Giesse en Weidner te Dresden, werd zijn plan voor uitvoering aangewezen. Dit bouwwerk, dat tussen 1884 en 1887 tot stand kwam, heeft gedurende 53 jaar zijn goede diensten aan onze stad bewezen. Het zeer uitgebreid oeuvre van Verheul laat zich overigens het best overzien door het in enige rubrieken onder te brengen.

Kerkbouw.

Grote Kerk der Ned. Herv. Gem. te Apeldoorn (1891). Regentessekerk Den Haag (1901). Wilhelminakerk Den Haag (1906). De Engelse kerk met Seamen's Institute te Rotterdam (1913-1914) en de Waalse kerk aldaar (1923).

Restauratiewerken.

Verschillende kerken en openbare gebouwen in Zeeland, Zuid-Holland, en Friesland.

Concertzalen en Sociëteiten.

De Buiten-Sociëteit te Deventer (1886), het gebouw Kunstmin te Dordrecht (1887), het Concertgebouw te Assen (1898), het Concertgebouw te Hengelo (1913), de Sociëteit Eendragt maakt magt te Kralingen, de Sociëteit Thalia te Bergen op Zoom (1905) en enige jaren voor de oorlog nam hij nog deel aan de bouw van de nieuwe Concertzaal der Sociëteit Harmonie te Rotterdam, in samenwerking met de architecten de Roos en Overeynder.

Banken en kantoorgebouwen.

Hoofdgebouw van de levensverzekeringmaatschappij „Utrecht" te Utrecht (1902), bijkantoren der levensverzekeringmaatschappij „Utrecht" te Rotterdam (1893) en Tilburg (1898), gebouw van de R.V.S. te Amsterdam (1901), de bijbank van de Nederlandse Bank te Rotterdam (1905), de

Nederlandse Handel Maatschappij te Rotterdam (1905), gebouw voor de fa. S. van Dantzig (1910), voor de Dordtse Bank (1908), voor de Algemene Levensverzekering Bank te Rotterdam (1897), verbouwing van het gebouw der Disconto-Maatschappij te Rotterdam (1902), verder kantoorgebouwen van de firma Lukwel en Tiele, van de firma Meerkamp van Embden, firma Broekman, de vroegere gebouwen van de Handelskamer, voor de firma van Rees, Burcksen en Bosman, voor de firma A. Schaedtler, alle te Rotterdam, enz.

Openbare gebouwen.

Ons Huis te Rotterdam (1919), de Electriche Centrale te Scheveningen (1903), de Bierbrouwerij „de Gekroonde Bel” te Oosterhout (1910), het Heilige Geesthuis te Rotterdam (1902), het Rotterdams Sanatorium (1902), de Waalse School (1915), magazijnen en kantoren van R. S. Stokvis & Zonen (1908), alle te Rotterdam, de houthandel, zagerij en schaverij van Abraham van Stolk & Zoonen n.v. te Overschie (1927), de beide laatste werken in samenwerking met de architect C. N. van Goor, de verbouwing van het Zeemanshuis te Rotterdam (1919) schietbaan voor de Scherpschuttersvereniging Rotterdam te Kralingen (1885), verbouwing Hotel „De Twee Steden” te Den Haag (1890).

Voorts werden vele villa's, landhuizen en herenhuizen door hem gebouwd.

Alles bij elkaar mag dit een respectabele lijst genoemd worden. Toch was een dergelijke hoeveelheid werk niet in staat de mogelijkheden van Verheul uit te putten – deze zo vitale figuur heeft ook in het verenigingsleven van onze stad een belangrijke plaats ingenomen.

Ongeveer 25 jaar is hij voorzitter van de Vereniging tot Bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid geweest.

In 1881 werd hij lid van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst (later B.N.A.), terwijl hij 20 jaar van zijn lidmaatschap zitting in het Bestuur heeft gehad.

Hij werd verder benoemd tot lid van de Vereniging Hendrick de Keyser, van het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen, van het Ned. Comité van Volkskunst, van het Historisch Genootschap „de Maze”, van het Provinciaal

Utrechts Genootschap en van het Openluchtmuseum te Arnhem.

Voorts was hij lid van de Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland en van de Commissie uit de B.N.A. voor de regeling van geschillen tussen opdrachtgever en architect. Van vele Rotterdamse instellingen is hij bestuurslid geweest. Van 1902 tot 1935 is hij lid geweest van de Rotterdamse Gemeenteraad en als zodanig ook lid van de commissie voor de Gemeentewerken. Verder lid van de Raadhuiscommissie, algemeen voorzitter van de Huurcommissie, secretaris van de Commissie voor het Museum Boymans en lid van een groot aantal andere commissies. Sinds hij, sedert ongeveer 1930, wegens zijn leeftijd niet meer als vroeger de architectenpraktijk beoefende, heeft hij zich met zijn assistent Molendijk geworpen op het verzamelen van gegevens van oude schoonheid in en om Rotterdam. Hij maakte een groot aantal aquarellen van oude boerenhofsteden, van oude inrijhekkens, poort- en woonhuisingen in Zuid-Holland. Zo ontstond een belangrijke cultuurhistorische verzameling, waardoor op fraaie wijze gegevens van omstreeks 500 onderwerpen zijn vastgelegd.

In een aantal boekjes, waarin bovenstaande onderwerpen geïllustreerd worden behandeld, heeft hij deze verzameling nader tot het publiek gebracht.

Voorts verschenen van zijn hand een zestal boekjes over oude, nog bestaande kerken te Rotterdam, verder een boekje over de architect Jan Giudici en over het vroeger in Rotterdam bestaande Aesthetisch Genootschap. Tenslotte een fraai boekwerk over merkwaardige oude 17de, 18de en 19de eeuwse inrijhekkens, poort- en hoofdingangen in en om Rotterdam, waarvan nu ook een tweede deel verschenen is.

Dat zijn verdiensten in de vorm van onderscheidingen werden geëerd zal niemand verwonderen. Hij ontving de Verdienstorde für Kunst und Wissenschaft van Saksen-Meiningen, hij was Ridder in de Orde van Oranje Nassau en Officier de l'Instruction Publique et des Beaux Arts de la France.

Ik moge hiermee eindigen, het is een indrukwekkend ge-

1. Bankgebouwen langs de Blaak, gezien van de Regentessebrug af.
Foto Kees Molkenboer.

heel. Naar de geest van zijn werk is hij steeds een kind van zijn tijd geweest.

In de eerste jaren van zijn bouwpraktijk droegen zijn werken een duidelijk Renaissancistisch karakter, terwijl na 1900 de invloed van het Berlagiaanse modernisme in het werk voelbaar wordt. En al moge veel van zijn werk nu wat verouderd schijnen, het is eenmaal niet anders, het overgrote deel van hetgeen door een bepaald geslacht tot stand wordt gebracht, wordt door het opvolgend geslacht minder gewaardeerd en het is eerst voor latere geslachten weggelegd om de volle waardering voor dit werk te hervinden. Maar bij het werk van Verheul staande, kunnen we toch constateren, dat dit werk uit het laatst van de 19de eeuw en het eerste kwart der 20ste eeuw tot het beste behoort, dat in die dagen tot stand werd gebracht.

We hebben door de jaren heen langzaam Verheul zien terugtreden uit het openbare leven, al bleef men in allerlei kringen zijn adviezen tot het laatst op hoge prijs stellen. Zijn grote plaatselijke kennis, gepaard aan een zeer grote ervaring, wezen hem daarbij de weg.

Rotterdam heeft door het overlijden van Jan Verheul Dzn. een groot verlies geleden – zijn nagedachtenis zal door velen hoog gehouden worden.